

Tundkem nimesid

Tiina Leemets

Eesti Keele Instituudi teadur

Suur osa Eesti Keele Instituudi keelenõuandjaile esitatud küsimusi puudutab suure ja väikese algustähe ning jutumärgireegleid, kus viimase paarikümne aasta jooksul on muudatusi tehtud. Nende teemade kohta on avaldatud omajagu selgitusi ja nõuandvaid kirjutisi.[1] Probleem tekib sageli siis, kui algustähte valides ei osata vahet teha, mis on nimi, mis mitte. Reeglite mõistmiseks tuleks õppida nimesid muudest keelenditest eristama, ehkki siin tuleb ette ka raskeid ja piiripealseid juhtumeid. Nimeuurijad on tõdenud, et teravat ja selget piiri nime ja mitteniime vahel õieti ei ole; nimede piiritlemine põhineb suuresti kokkulepetel, mis võivad eri keeltes erineda.[2]

Kellel ja millel võib nimi olla?

Kordame üle peamised nimerühmad, mille kohta saab põhjalikumalt lugeda „Eesti ortograafiast“.

- 1. Isikud ja olendid.** Sellesse rühma kuuluvad inimeste nimed (nt sõber *Jüri*, proua *Pihl*), hüüdnimed (*Jürka*, *Pihlakas*), loomanimed (*Miisu*, *Punik*), müütiliste olendite ja muinasjututegelaste nimed (*Vanemuine*, *Punamütsike*) jm.
- 2. Kohad.** Kohanimed on suur nimerühm, millega tähistatakse maid ja nende ühendusi, asulaid, tänavaid, maastikuvorme, taevakehasid jpm: *Läti*, *Tartu*, *Lühike jalg*, *Taani Kuninga aed*, *Lasnamäe*, *Peipsi järv*, *Põhjamaad* (st Norra, Rootsi, Soome, Taani, Island, Fääri saared ja Gröönimaa), *Euroopa Liit*, *Lähis-Ida*, *Väike Vanker*.
- 3. Perioodikaväljaanded:** *Eesti Päevaleht*, *Teater*. *Muusika*. *Kino*, *Pärnu Postimees*, *Just!*
- 4. Üksiksõidukid.** Tavaks on anda nimi veesõidukitele (*Queen Mary*, *Lennuk*), nimesid on pandud ka rongidele (*Idaekspress*), lennukitele (Estonian Airi *Koit*, *Hämarik* jt), hüüd- või hellitusnimi võib olla kellegi autol, mootorrattal või muul.
- 5. Asutused, ettevõtted, ühendused:** *Kalev*, *Kosmos*, *Germalo Reisid*, *Eesti Kontsert*.
- 6. Kaubad, tooted:** *Sangaste* peenleib, sõiduauto *Ford Focus*, tekstitöötlusprogramm *Word*.
- 7. Autasud:** *Maarjamaa Risti* orden, *Murtud Rukkilille* märk, *Kuldne Palmioks*.
- 8. Ehitised.** Ehitisenimed on nt *Inglisild*, *Paks Margareeta*, *Tigutorn*, *Valge Maja*. Nimi võib olla ka ruumil, nt Tallinna Linnateatri *Põrgulava* ja *Taevalava*. [3]
- 9. Üritused:** *Baltica* folkloorifestival, *Õllesummer*, noorte infomess *Teeviit* ~ noorte *Teeviida* infomess.
- 10. Ajaloosündmused:** *Jäälahing*, *Vabadussõda* (kui mõtleme sõda, mis peeti 1918–1920 Eesti omariikluse kaitseks, mitte igasugust sõda vabaduse nimel).
- 11. Taimesordid.** Taimedel on küll sordinimed, ent need kirjutatakse pealkirjareegli järgi (tavatarvituses jutumärkides, erialakirjanduses ülakomade vahel): „*Paide taliõun*“, kartul „*Ants*“, „*Bounty*“ maasikad.
- 12. Arvutivõrgud, võrguväravad ja -keskkonnad:** *Internet*[4], *Delfi*, *Rate*, *Google*, *X-tee*.

Isiku- ja kohanimed (1–2) on kõige selgemini äratuntavad ning nende algustäheortograafia ammu kindlaks kujunenud. On ka nimetuud olendeid ja kohti, aga vaevalt hakkab keegi suure tähega kirjutama *kirju kana* või *tiik naabri sauna taga*. Kõhklusi tekitab mõnikord nime kasutamine ülekantud tähenduses – reegli järgi säilib suur algustäht, nt *kus nüüd avastas Ameerika* või *ametnik tegi Viiolit*.

Rühmades 3–7 kehtis kuni 1994. aastani nõue, et nimi oleks peale läbiva suurtähe eristatud veel jutumärkidega. Kui Emakeele Seltsi keeleteimkond soovitas 1994. aastal nendegi nimede markeerimisel jutumärke mitte kohustuslikuks pidada,[5] oli soovitus eesmärk rakendada kõikjal kõige üldisemat eesti nimemalli: läbiv suurtäht nimes pluss väiketäheline liigisõna nime ees või järel.

Rühmad 5–10 nõuavad iga kord kaalumist, kas tegemist ongi üldse nimega, vastavalt tuleb valida ka algustäht. Igal ettevõttel, kaubal, üritusel jne ei ole tingimata nime.

Nimi ja pealkiri

Oma Keel – „Tõde ja õigus“

Pahatihti satub raamatute ning ajalehtede-ajakirjade jutumärgistamisel hämmingusse inimesi, kes ei taju „pealkirjade“ erinevust. Veel 15 aastat tagasi tuli mõlemad alati jutumärkidesse panna, kuid meenutame, et ka siis oli juhtnöörides vahe: ühed ainult esi-, teised läbiva suurtähega. Vahe on nimelt selles, et teostel (raamatud, artiklid jm kirjutised, filmid, lavastused, laulud, heliplaadid, kujutava kunsti teosed, saated jpm) on pealkirjad (esisuurtähega, jutumärkides). Perioodikaväljaannetes avaldatakse küll teoseid (artikleid, luuletusi, fotosid, illustratsioone), aga nad ise ei ole teosed ja neil pole pealkirju, vaid nimed (läbiva suurtähega, jutumärke ei pea kasutama).

Päris kõigil perioodiliselt ilmuvatel trükistel ei ole ka nime, vaid neid nimetatakse lihtsalt väljaandja ja trükiseliigi järgi: *Välisministeeriumi aastaraamat*, sariväljaanne *Tartu Ülikooli toimetised* (teisalt on olemas ajakiri *Riigikogu Toimetised*).

Mõnda üldtuntud teost võidakse rahva hulgas kutsuda lühema ja lihtsama nimetusega, nt Jaan Koorti „Metskits“ on tallinlaste kõnepruugis *Koorti kits*. Tänavu on päevakorral olnud *pronksõduri* algustäht. Sel Enn Roosi skulptuuril paistab õige pealkiri puudevadki (vana „Eesti nõukogude entsüklopeedia“ 6. köide aastast 1974 mainib skulptori teoste hulgas *Tallinna vabastajate monumendi sõdurikuju*). Ajakirjanduses valdavaks saanud *pronksõdur* ei ole nimi ega pealkiri, vaid nimetus oma otseses tähenduses (= pronksist sõdur, pronksist sõdurikuju).

Projekt Erasmus ~ Erasmuse projekt – projekt „Vaata maailma“

Pealkirjamalli kasutatakse mujalgi, eelkõige ürituste, kampaaniate, projektide jms nimetamisel, ehkki tavaelus vaevalt räägitakse ürituse pealkirjast. Pealkirjalaadsed on nt kampaaniad „*Mets puhtaks!*“, „*Märka inimest, mitte haigust*“, X noorte laulu- ja tantsupidu „*Ilmapuu lävel*“ ja teised, mida ei saa lausesse sobitada liigisõna lisamata. Ka puhtakujulisi üritusenimesid saab soovi korral pealkirjana jutumärkidesse panna: projekt *Erasmus ~ „Erasmus“*, festival *Orient ~ „Orient“* ehk *Oriendi ~ „Oriendi“* festival.[6]

Võõrnimi ja tsitaatsõna

Res Publica (endine erakonna nimi) – **res publica** (riik, vabariik, ladina k 'avalik asi')

Neil rühmadel on tarvis vahet teha selleks, et teada, millal kasutada võõrkeelendi puhul kursiivi. Tsitaatsõnad ja -väljendid (*de facto*, *concerto grosso*, *comeback*) eristatakse teatavasti muust tekstist kursiivkirjaga ja käänamisel ülakomaga, võõrnimesid eristab aga suurtäht täpselt nagu eesti nimesid ja ülakoma kasutus sõltub nime hääldest. Keegi ei tahagi naljalt kirjutada kursiivis Rousseau ega New York, küll aga kõheldakse perioodikaväljaannete, kaubamärkide jms

puhul ehk siis seal, kus inglise ortograafia võib nõuda kursiivi ja kus endine eesti reegel nõudis jutumärke: New York Times, Philipsi kodumasinad, Renault' varuosad.

Nimi ja nimetus

Kalev – Maksu- ja Tolliamet ~ maksu- ja tolliamet

Kirde sai – kaerasai

Baltica folkloorifestival – vanalinna päevad

Terminite *nimi* ja *nimetus* tõlgendusest lingvistikas ja juuras on Õiguskeeles põhjalikult kirjutanud Henn Saari.[7] Artiklist saab peale muu kõrva taha panna hea lihtsa soovitus nime äratundmiseks: **nimi ei tähenda seda, mida ta tähendab** ehk nimel võib peale nimetähenduse olla ka sellest erinev ennistähendus. Nime *Kosmos* nimetähendus on 'Tallinnas Tõnismäel asuv kino', ennistähendus 'maailmaruum'.

Nime *Kalev* kannavad tänapäeva Eestis šokolaadivabrik, spordiselts, poistekoor. Ühtviisi hästi sobiks sama nimi näiteks metsaettevõttele või teatrile. *Maksu- ja tolliamet* seevastu on nimetus, mida ei saa kuidagi anda patendiametile ega tolliinspeksioonile.

Mõni nimi viitab ettevõtte tegevusalale: *Eesti Kontsert*, *Eesti Raudtee*, *Germalo Reisid*. Ikkagi on need äratuntavalt nimed, sest neis puudub nimetusele omane liigisõna ja nende ennistähendus on teine. Eesti *raudtee* on Eesti pinnal olevad rööpad, liiprid, pöörangud jm vajalik, mitte aga raudtee-ettevõtte. *Kontsert* on eesti keeles midagi muud kui kontserdikorraldusasutus ning *reisid* ei ole sama mis reisibüroo.

Nimetuse tähendus ega arusaadavus sellest ei muutu, kui kirjutada ta läbivalt väikese tähega: *Maksu- ja Tolliamet* või *maksu- ja tolliamet*. Väiketähega *kalev* ja *kosmos* on aga midagi muud kui *Kalev* ja *Kosmos*.

Siiski on üksikuid nimetusi, mille kirjutamisel algustäht eristab tähendust. *Eesti Pank*, *Tallinna Muusikakool* ja *Euroopa Komisjon* on kindlate asutuste ametlikud täisnimetused; *Eesti panku*, *Tallinna muusikakoole*, *Euroopa komisjone* (Euroopas tegutsevaid või euroasjadega tegelevaid komisjone) on teisigi.

Veaohalikud rühmad on tooted-kaubad, üritused ja sündmused, ehitised ja ruumid. Kaugeltki kõigil ei ole nime, vaid ainult nimetus, mis **tähendab just seda, mida ta tähendab**, ja erinevalt asutusenimetustest ei kirjutata ühelgi juhul suure tähega.

Näiteks **tooted** ja **kaubad**: *lepusuitsu(-)grillvorst*, *suur kliisai*, *salatikoor*, *setupärane suulliim*.

Üritused: *jaanituli*, *meremess*, *meepäevad*, *Tartu maraton*, *XXVIII suveolümpiamängud*, *jüriöö jooks*, *õiguskeelepäev*, *täiskasvanud õppija nädal*.

Ehitised ja **ruumid**: *raekoda*, *bussijaam*, *rahvamaja*, *Eesti Raadio valge saal*.

Autasud: *Nobeli rahuauhind*, *Eesti Vabariigi teaduspreemia*, *Kaitseliidu eriteenete medal*, *Samsungi noorsportlase auhind* (EOK kodulehel on paraku mitme reegli vastu eksiv „*Samsung Noorsportlase Auhind*“).

Omamoodi keerukas rühm on **ajaloosündmused**. Palju on püsikindlaid nimetusi, mis kirjutatakse esisuurtähega. Nt *Jüriöö ülestõus* ja *Madisepäeva lahing* toimumisaja järgi (ehkki *jüriöö* ja *madisepäev* käivad muidu väikese algustähega), *Tartu rahu* toimumiskoha järgi,

Esimene ja *Teine maailmasõda* järjenumbri järgi, *Seitsmeaastane sõda* kestuse järgi. Nimed (mis samuti enamasti vihjavad toimumisajale, -kohale, -eesmärgile vm) on nt *Jäälahing*, *Vabadussõda*, *Laste ristisõda*. Liigisõna käib ka nime järel väikese tähega, nii et kirjutaja jaoks ei olegi siin suurt vahet.

Korduvalt on nõu küsitud *laulva revolutsiooni* algustähe kohta. Mõistetavalt võidakse seda tajuda ajaloosündmusena, kuid pigem on ta siiski üht ajajärku iseloomustav piltlik nimetus, mis suurt algustähte ei nõua (vrd *külm sõda*, *ärkamisaeg*; niisamuti *oranž revolutsioon* Ukrainas, *sametrevolutsioon* Tšehhoslovakkias, Gruusias jm). Sama kehtib tänavu aprillis aset leidnud *pronksiöö* kohta.

Nimede eristamisel saab ja tuleb enamasti kasutada kirjutamata reeglit: **nimesid ei tõlgita, nimetused ja pealkirjad tõlgitakse**. Filoloogi meele teevad mõruks Eesti ettevõtete muukeelsed „nimed“ nagu *Tallink Spa & Conference Hotel*, *Tallink City Hotel*, *Laulasmaa Resort* jts puhtakujulised nimetused (*Tallinki spaa- ja konverentsihotell*, *Tallinki südalinnahotell*, *Laulasmaa kuurordihotell*), mille tõlkimata jätmine neist veel õiget nime ei tee.

Kõik nimedki ei ole tõlkimatud, nagu *Suure Slämmi* tenniseturniir, *Valge Maja* (USA presidendi residents), *Kuldne Palmioks* jm. *Pimedate Ööde filmifestival* on inglise keeles *Tallinn Black Nights Film Festival*, vene keeles *Таллиннский Кинофестиваль Тёмных Ночей*, mis näitab ühtlasi veelgi üritusenimede sarnasust pealkirjadega.

[1] Vt **T. Erelt**. Eesti ortograafia. 4. tr Tallinn 2005 (annab suure ja väikese algustähe reeglistiku); **M. Raadik**. Kas suurtähel on tähtsust? – Keelenõuanne soovitab 2, Tallinn 2000; **M. Raadik**. Lugu „ärakaotatud“ jutumärkidest. – Oma Keel 2006, nr 2; **H. Jürman**. Suur ja väike algustäht ning pealkirjad. – Oma Keel 2003, nr 1; **T. Leemets**. Austus ei sõltu algustähest – Keelenõuanne soovitab 3, Tallinn 2004 ja Oma Keel 2000, nr 1; **T. Leemets**. Kas suur või väike? – Õiguskeel 2006, nr 2.

[2] **P. Päll**. Nimed ja terminid. – Rahvusvaheline terminoloogiakonverents „Eesti oskuskeel 2003“ 10. ja 11. oktoobril 2003. Ettekanded. Tallinn 2004.

[3] Algustähereeglistikes on harilikult jaotis „kohad ja ehitised“, ent kuna ehitisenimedega seotud küsimused on mõnevõrra teistsugused kui enamiku kohanimede puhul, on need seekord liigitatud omaette.

[4] Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitus 30.06.2008 täpsustab, et üldmõistena võrgustiku tähenduses on korrektne kasutada ka väiketähest laensõna *internet*. Vt lähemalt http://www.emakeeleselts.ee/otsused/eskt_otsus_2008_int.pdf.

[5] **T. Erelt**, **P. Päll**. Algustäheortograafiast ja jutumärkidest. – Keel ja Kirjandus 1994, nr 6, lk 367–372.

[6] Rohkesti näiteid ja selgitusi ürituste nimetuste, nimede ja pealkirjade kohta leiab Maire Raadiku artiklist „Lugu „ärakaotatud“ jutumärkidest“ – Oma Keel 2006 nr 2. Pealkirja sobitamist lausesse õpetab Argo Mund artiklis „Ettevaatust! Pealkiri!“ – Keelenõuanne soovitab 3, Tallinn 2004.

[7] **H. Saari**. Termin *nimi* onomastika ja sätestu ühismaal. – Õiguskeel 1998, nr 2, lk 29–34; nr 3, lk 4–17.